

Pavelka, Jiří

Příspěvek k problému "předpoklady literárního dorozumívání"

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1995, vol. 44, iss. D42, pp. [87]-94

ISBN 80-210-1410-5

ISSN 0231-7818

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108799>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIRÍ PAVELKA

PŘÍSPĚVEK K PROBLÉMU „PŘEDPOKLADY LITERÁRNÍHO DOROZUMÍVÁNÍ“

Následující úvaha na téma „předpoklady lidského dorozumívání“ vychází ze tří hypotéz. Podle první z nich: na počátku lidské kultury stojí slovo, podle druhé: sémiotické světy, které jsou pomocí slov vytvářeny, poskytují základní realizační možnosti lidskému bytí. Díky prostoru vytvářenému slovy a v tomto prostoru se konstituují všechny významové a pojmové kategorie lidského světa, včetně těch nejpodstatnějších, kterými jsou „předmětný svět“, „vědomí“, „poznání“, „kultura“, „historie“ nebo „člověk“. Daná východiska lze vyjádřit také jiným způsobem, lze je sjednotit v tvrzení, že slovo je historickým a priori lidského poznání anebo — cituji z knihy Wilbura Marshalla Urbana *Language and Reality* (1939) — že „Jakákoli zkušenost [...] je již vytvářena a kategorizována jazykem.“¹

V prostoru světů ze slov vzniká také **duchovní svět**² jako složitě utvářená psychicko-sémiotická skutečnost, totiž elementární složka, páteř lidského bytí, která se může stát předmětem komunikace.

Předkládaná úvaha se sblíží s metodologickým východiskem analytické filozofie, podle níž k poznání nelze dospět zkoumáním (intencionálních) aktů vědomí, což je metodologická pozice fenomenologie, ale prostřednictvím analýzy jazyka. Modifikuje ji však třetí, základní a určující hypotéza předkládané úvahy: jazyk není primárně systémem znaků (saussurovským *langue*) plnicím jisté funkce, popř. systémem začleněným do jiných systémů, což je výchozí postulát strukturalistické metodologie, ale je především součástí dorozumívacích procesů

¹ U r b a n , Wilbur Marshall: *Language and Reality. The Philosophy of Language and the Principles of Symbolism*. George Allen and Unwin, London 1939, s. 332.

² Duchovní svět člověka (postavený pomocí slov) nezakládá předmětný svět, např. prostřednictvím platónských idejí, pouze jej registruje a konceptualizuje, a naopak předmětný svět není příčinou nebo důkazem existence světa duchovního. Duchovní a předmětný svět představují dvě suverénní, čtenými vzájemnými vazbami čili slovy spjaté a podmíněné skutečnosti.

jako specifických projevů lidského jednání,³ jejich projevem, produktem, nástrojem i interpretem.

Z těchto pozic, které vymezuje mj. kognitivní věda⁴ a pragmatika,⁵ předmětem literárněvědného studia není sféra jazyka anebo výstavby literárního díla, ale literárních výpovědí jako procesuálních projevů lidského jednání, dorozumívání a vědění, formujících a zakládajících lidskou zkušenost.

Jediným způsobem, jak se dostat k základům lidské kultury, která je výsledkem lidského dorozumívání, je archeologický výzkum světů ze slov, které jsou v dané situaci k dispozici; jde o cestu jejich srovnávání, vyhodnocování a poznávání, což ve svých důsledcích vede ke slovnímu formulování toho, co umožňuje v obecné teoretické rovině i v konkrétním časoprostoru průnik individuálních duchovních světů, tedy **lidské dorozumívání**. Pracovním polem, které daný výzkum umožňuje, je lidské vědomí. Za inspirativní v tomto ohledu považují zejména epistemologický model, který budoval Michel Foucault, zejména v knize *L'archéologie du savoir* (1969).⁶

³ Velmi důležitou roli v členité linii protistrukturalistického tažení (ponecháme-li stranou Wittgensteinův inspirativní koncept obsažený v práci *Philosophische Untersuchungen. Philosophical Investigations*, 1953; slov. překl. *Filozofické skúmania*. Pravda, Bratislava 1979) sehrál John L. Austin, zakladatel teorie „řečových aktů,“ vyložené zejména v knize *How to Do Things with Words* (Oxford University Press, London, 1962); podle jeho názoru komunikativní hodnota jazyka nevyplývá z reality, ale je záležitostí „performance“, pojmenování v řečových aktech, a má „performativní“ charakter obdobně jako např. akt pojmenování lodí. (Tuto linii lingvistické filozofie dále rozpracoval např. John R. Searle v knize *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, London-New York 1969.) Procesualitu (nikoli systémovost) jazyka a jeho začlenění do rámce (komunikativního) lidského jednání zdůrazňuje např. Jürgen Habermas (srov. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Band I. *Handlungsrationality und gesellschaftliche Rationalisierung*. Band II. *Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1981).

⁴ V kognitivní lingvistice či vědě je jazyk chápán jako programovací jazyk mozku, přičemž slova jsou adresami (*directories*), kódovanými na bitovém principu, a tedy jedinými přístupovými cestami k informacím chovaným v paměťových registrech mozku. (Srov. Hansack, Ernst: *Bedeutung, Begriff, Name*. Studia et exempla linguistica et philologica. Series II. Studia minora. Tom 1. Regensburg 1990; Dragomirecký, Andrej: *Informační teorie psychiky*. Stratos, Praha 1994.) Přesvědčivou kritiku některých principů „kognitivismu“ podává John R. Searle v cyklu populárních přednášek pro BBC shrnutých do knihy *Mysl, mozek, a věda* (Mladá fronta, Praha 1994, s. 46–60; orig. *Minds, Brains and Science*, 1984, přel. M. Nekula).

⁵ Pragmatika je disciplínou zabývající se lidským jazykovým dorozumíváním, srov. Levinson, Stephen C.: *Pragmatik*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1990 (orig. *Pragmatics*, 1983; přel. Ursula Fries).

⁶ M. Foucault přistupuje v knize *L'archéologie du savoir* (1969) k vědění jako k archívu. Základem „archívu“ je „výpověď“ („énoncés“), která nepředstavuje strukturu, ale „je existenciální funkcí, která je vlastní znakům, a vycházejí z ní je možné pomoci analýzy anebo nazírání rozhodnout, zdali 'dávají smysl' nebo ne, podle kterého pravidla následují za sebou nebo stojí vedle sebe, čeho jsou známkem a jaký druh činnosti je jejich (ústní nebo písemnou formulací) dosažen“ (*Archäologie des Wissens*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1973, s. 126).

PŘÍSPĚVEK K PROBLÉMU „PŘEDPOKLADY
LITERÁRNÍHO DOROZUMÍVÁNÍ“

Lidské vědomí a jeho architektura daná světy ze slov nejsou v tomto ohledu pouze psychologickou anebo sémiotickou kvalitou, ale rovněž kvalitou ontologickou (/ metafyzickou); „vědomí“ — cituji podle knihy Fritjofa Capry *Tao fyziky* (1975) — „je možná podstatným aspektem vesmíru“, takže ho budou muset do svých světů začlenit také „nové fyzikální teorie“.⁷

Předpoklady dorozumívání se mohou stát tématem dialogu. Staly se jím např. v Gadamerově hermeneutické interpretaci Husserlova „horizontu“: „Horizont je obzor, který zahrnuje a obklopuje vše to, co je z jednoho bodu viditelné. V aplikaci na myslící vědomí mluvíme potom o omezenosti horizontu, o možném rozšíření horizontů, o otevření nových horizontů atd.“⁸ „Horizont“ v tomto směru představuje nejen prostor, ve kterém se odehrává myšlení, vzniká názorný, přirozený „životní svět“ (*Lebenswelt*) a obraz světa vytvářený vědou, ale je také ontologicko-gnoseologickým předpokladem a východiskem analýzy bytí člověka a jeho historické dimenze, „která má charakter otevřené potenciality a projektivity“.⁹

Tato úvaha, jejímž cílem je rámcově vymezit oblast předpokladů lidského dorozumívání, se smířila s kompozicí typu rejstříku. Neklade si jiné cíle než pojmenovat, odlišit a izolovat sumu elementárních předpokladů lidského dorozumívání. Zvolená strategie není výsledkem svobodné volby, nýbrž je vynucena zejména obtížnou spojitelností příběhů s touto problematikou v jazykovědě, literární vědě, pragmatice a filozofii.

Jednotlivé předpoklady jazykového a literárního dorozumívání se jeví jako různorodé a značně vnitřně diferencované skutečnosti. Tvoří je zejména pragmatické předpoklady a komunikační kompetence.¹⁰ **Pragmatické předpoklady** nejsou kategorie imunní vůči historickému času, jsou však nezávislé na konkrétním komunikujícím jedinci a na nejvyšší úrovni zobecnění je ztělesňují nezbytné danosti a složky komunikace, jakými jsou existence člověka v roli komunikujících subjektů (kódujícího a dekódujícího zařízení) a existence jazykového komunikačního kódu umožňujícího formulaci zprávy (*message*) a komunikačního prostoru. Do této oblasti spadají mj. vrozené dispozice komunikujících subjektů, systémotvorné vlastnosti jazykových prvků (umožňující tyto prvky kombinovat a vytvářet z nich různé posloupnosti a třídy, tzn. paradigmaticku

⁷ Capra, Fritjof: *Tao fyziky*. Gardenia, Bratislava 1992, s. 248.

⁸ Gadamer, Hans-Georg: *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. J. C. B. Mohr, Tübingen ²1965 (přv. 1960), s. 286.

⁹ Hroch, Jaroslav: *Filozofická hermeneutika H.-G. Gadamera a transcendentální fenomenologie*. Filozofický časopis 36, 1988, č. 6, s. 836.

¹⁰ Na sestavování (ovšemže neúplného) rejstříku pragmatických předpokladů a komunikačních kompetencí se podílí řada disciplín žárlivě střežících svou suverenitu — psychologie, psycholinguistika, filozofie jazyka, jazykověda, sémiotika, sociolinguistika, pragmatika. Jistou šancí dospět ke komplexnějšímu pohledu na předpoklady lidského dorozumívání dávají nové syntetizující mezioborové disciplíny jako např. humanologie.

i syntagmatiku jazyka) a rovněž mnohé rysy řádu předmětné reality, které spojují jednotlivé (jazykové) koncepty světa i historicky podmíněné diskursy.

Komunikační kompetence jsou naopak kategorie proměnlivé, měnící se vzhledem ke komunikujícím se subjektům. Jsou určené komunikační praxí, zejména výchovou a vzděláním. Sem patří mj. získané komunikační schopnosti, znalosti (včetně předsudků) i hodnotové orientace a postoje strategie komunikujících subjektů.

Mám za to, že na území vymezeném pragmatickými předpoklady a komunikačními kompetencemi se rodí zajímavý předmět odborného výzkumu, který je s to ospravedlnit vznik několika nových vědních disciplín, včetně teorie literárního dorozumívání, stanovující mj. podmínky, za nichž dochází k literární komunikaci. Literární teorie, snažící se vyložit fenomén literatury, a tudíž i její postavení v lidském duchovním světě, aspiruje v tomto paradigmatu na roli významné humanitní disciplíny, která má šanci dostat se až k základům lidské kultury.¹¹

Podmínky nezbytné k dorozumívání jsou zakódovány již v samé existenci člověka a jeho předmětného a zkušenostního světa; jsou dílem lidem vrozeny, dílem se dědí jako kulturní hodnotový systém, dílem jsou dány individuálním poznáním a volbou. Toto „společné“ je výsledkem, ale současně také základní, nutnou podmínkou dorozumívání, které se uskutečňuje v procesu jazykové komunikace.

Jsou-li podmínky nutné k dorozumívání záležitostí individuální domluvy či kolektivní smlouvy, spočívají nejednou také na omylech a předsudcích, obrazně řečeno na Baconových idolech — „idolech jeskyně“ (tj. omylech člověka jako jednotlivce), na „idolech tržiště“ (tj. na omylech jazyka) a na „idolech divadla“ (tj. na omylech teorií); k vrozeným omylům a předsudkům patří podle Bacona „idoly rodu“.¹²

Výchozím předpokladem jakékoli mezilidské komunikace je subjekt, u něhož se mohou na úrovni vědomí v daném „horizontu“ setkávat a syntetizovat empirické obsahy. Jinak řečeno, předpokladem pragmatických předpokladů je **člověk**,¹³ s darem vnímání a myšlení, se schopností poznávat a schopností osvojit

¹¹ Srov. P a v e l k a, Jiří: *Dějiny slova a kultury jako nové téma literární teorie*, SPFFBU, D 41, 1994, s. 125–131.

¹² B a c o n, Francis: *Nové organon*. Svoboda, Praha 1974, s. 95–118.

¹³ Pragmatické předpoklady dorozumívání typu člověk se mění díky poznání, k němuž komunikační (pomocí slov) dospívá. Podle knihy M. F o u c a u l t a *Slova a věci (Les mots et les choses, 1966)*, s nímž ovšem není třeba souhlasit (srov. pozn. č. 14), v klasickém myšlení, tzn. ještě před koncem 18. století, člověk, „ten, pro kterého reprezentace existuje, ten, kdo se v ní sám reprezentuje, poznává se jako obraz nebo odraz, ten, kdo spájí všechny prolétající se nitky 'reprezentace v obraze', sám nikdy není přítomný“ (F., M.: *Slova a věci. Archeologie humanitních věd*. Pravda, Bratislava 1987, s. 413.) Foucaultův „člověk“ se zrodil v kolébce dlouhého nevědění. „Člověk je úplně nedávným výtvozem, demiurg vědění ho vlastnoručně zhotovil ani ne před dvěma sty lety; zestárl však tak rychle, že lehce může vzniknout dojem, jakoby tisícročí čekal ve stínu na okamžik osvětlení, ve kterém ho konečně poznají.“ (Tamtéž, s. 413.) V dané situaci není podstatné, co Foucault o člověkově

PŘÍSPĚVEK K PROBLÉMU „PŘEDPOKLADY
LITERÁRNÍHO DOROZUMÍVÁNÍ“

si jazyk a s jeho pomocí si pěstovat paměť. K těmto základním určením patří také obrazotvornost, intuice, komunikační pud, interakční schopnosti a řada jiných vlastností. Komunikační potřeba či vůle společně s emocemi a myšlením a dále schopnost hodnotit představují důležité mimojazykové dispozice lidské psychiky a energetický zdroj duchovních světů.

Druhým základním typem pragmatických předpokladů je **komunikační prostor**, který je podmíněn, nikoli ovšem definován existencí předmětného světa anebo jiného typu reality, v níž může dojít k mezilidskému dorozumívání. Komunikační prostor jako pragmatický předpoklad je na konkrétních komunikujících subjektech nezávislá skutečnost.

Člověk totiž není pouze komunikační potence, ale také konkrétní psychofyzická entita, která představuje součást předmětného světa a komunikačního prostoru.¹⁴ Člověk určuje komunikační prostor tím, že se rodí do těla muže nebo ženy,¹⁵ stává se příslušníkem jisté rasy, návštěvníkem určité doby, kulturní oblasti, etnického, popř. (v novodobých dějinách) národnostního společenství a v jeho rámci společenské vrstvy a skupiny. Tyto parametry komunikačního prostředí, které mají charakter předpokladů dorozumívání, jsou každému komunikujícímu jednotlivci přisouzeny na samém počátku jeho pozemské kariéry.

Komunikační prostor pro dorozumívající se jednotlivce existuje jako generacemi tradovaná gnoseologicko-ontologická danost, jako soubor „možných světů“, z nichž jeden koncept světa je povýšen na „aktuální“ komunikační hrací (a také existenční) pole.

Další nezbytnou podmínkou lidského dorozumívání je existence **jazyka** jako komunikačního kódu. Po „člověku“ a „komunikačním prostředí“ jde v pořadí o třetí základní typ pragmatických předpokladů. Funkční sférou jazyka je lidské vědomí, takže integrující, dostředivou silou také v tomto případě se stává komunikující subjekt. K podstatě lidské existence totiž patří, že kterákoli jednotli-

Hřká a jaké je jeho pojetí člověka, ale že strhává pozornost na jeho proměnlivost v odlišných myšlenkových, jazykově vymezených formacích.

14 Srov. „Foucault tedy odhalil nedostatečnost tradiční historie založené na subjektu a věnoval se popisu ‘okamžitých’ struktur, které subjekt ovládají tím, že mu předepisují jeden určitý způsob reakce na určitý podnět. Avšak tím, že vzal subjektu možnost tyto struktury měnit, že je vůči němu absolutizoval, zbavil se možnosti vysvětlit jejich pohyb, který se mu proto jeví v diskontinuitních fázích, mezi nimiž přechody nemůže — jak si sám uvědomuje — vysvětlit.“ (H o l z b a c h o v á , Ivana: *Člověk a dějiny. Dynamika dějin a lidská aktivita v buržoazním myšlení*. UJEP, Brno 1981, s. 59.)

15 Feminismus je vlastně projevem úsilí prosadit ženský komunikační prostor z oblasti pragmatických předpokladů do polohy kolektivního duchovního světa. Vznik feminizmu jako hnutí byl vyvolán skutečností, že evropský, anticko-křesťanský duchovní svět byl až do nedávné doby vytvářen zcela jednoznačně z pozice mužů, a tudíž měl mužský (falocentrický) komunikační rozměr. Cílem feministické literatury a literární vědy je ženský komunikační prostor vytvořit a prosadit. Rasová, nacionalistická, sociální nebo politická hnutí vyrůstají z komunikačního prostoru limitovaného úzce vymezenými pragmatickými předpoklady. Teorie daných hnutí, formulovaná ve světech ze slov, má rozměr „konceptů světa“, dalších důležitých předpokladů dorozumívání.

vá složka lidského předmětného a zkušenostního světa se může stát komunikačním nástrojem — **znakem** a že kterýkoli znak může být zastupován prominentním lidským, univerzálním znakem — **slovem**.

Znak v pojetí, které zde zastupují, není definován znakovým systémem. O znakovém systému dokonce v daných souvislostech neuvažují jako o znakové realitě, ale pouze jako o dodatečné konstrukci, která má málo společného s komunikačními akty. Znak je naopak až výsledkem komunikačního procesu, je dán svým vystoupením, stadiem své „performance“. Inspirativní v tomto směru byla pro mne zejména práce Eugenia Coseriu *Sprachkompetenz* (1988).¹⁶ Na úrovni předpokladů lidského dorozumívání má nicméně smysl mluvit o druzích a funkcích znaků a o znakových systémech, nejazykových i jazykových.

Předpokladovou vrstvou **jazykového kódu** je předpokladová vrstva promluvy — **řeč**, získávající podobu artikulovaných zvuků, anebo předpokladová vrstva literárního díla — **text**, získávající podobu **písm**a. Další rovinu jazykového kódu reprezentuje databázový soubor jazykových znaků — **slovník**. Slovník není souborem významů, ale pouze víceméně uzavřeným souborem řečových anebo textových sekvencí; význam totiž existuje pouze ve vědomí, a tudíž v čase, kdy se děje.

Jinou rovinou jazykového kódu je rovina **gramatiky**, jinou rovina **logických pravidel jazyka**, představující, popř. simulující mentálně operativní funkce lidské psychiky na syntaktické a sémantické úrovni. Gramatika a logická pravidla jazyka se týkají kteréhokoli typu jazykové komunikace. **Rétorika** se naopak týká výrazových prostředků řeči, **poetika** výrazových prostředků literárního jazyka. Jazykové výrazy v procesu dorozumívání plní roli amalgámu, tmelu spojujícího všechny prvky a roviny jazykové komunikace.¹⁷

¹⁶ Srov. Coseriu, Eugenio: *Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens*. A. Francke Verlag, Tübingen 1988.

¹⁷ Vyhraňenou rovinou jazykového kódu je rovina **gramatiky**, v jejímž rámci se obvykle rozlišuje (pod)rovina foneticko-fonologická, grafická, morfologická, syntaktická, sémantická a textová. Logická analýza přirozeného jazyka, kterou nabízí zejména transparentní intenzionální logika, využívající predikátovou logiku 1., popř. 2. stupně (srov. M a t e r n a, Pavel — P a l a, Karel — Z l a t u š k a, Jiří: *Logická analýza přirozeného jazyka*. Academia, Praha 1989, s. 36, 46–47, 60), vyčlenila v rámci kódu **logická pravidla jazyka**, představující, popř. simulující mentálně operativní funkce lidské psychiky na syntaktické a sémantické úrovni. Gramatika a logická úroveň jazyka se týkají kteréhokoli typu jazykové komunikace. **Rétorika jako teorie výrazových prostředků řeči** a **poetika jako gramatika literárního jazyka** (/ **teorie výrazových prostředků textu**) zahrnují obě tyto univerzální roviny jako východiskovou bázi, současně se v oblasti obecné stylistiky překrývají a navíc obsahují specifické „prostředky“, jejichž výskyt se omezuje pouze na mluvní (rétorika) anebo literární (poetika) komunikaci. Např. akrostich (tzn. situace, kdy písmena vymezených částí textu, např. počátků veršů nebo vět, vytvářejí samostatné sdělení) je prostředek, který se může objevit pouze v literární komunikaci, zatímco funkční možnosti melodie jazyka se v celé své šíři uplatňují pouze v mluvní komunikaci; piktografické a ideografické písmo dokonce nedisponuje žádnými nástroji, které by melodii mohly vyjádřit, fonetické písmo disponuje jen velmi primitivními způsoby záznamu této roviny — tečkou, čárkou, pomlkou, vykřičníkem, otazníkem, popř. těmi tečkami (aposiopese).

PŘÍSPĚVEK K PROBLÉMU „PŘEDPOKLADY
LITERÁRNÍHO DOROZUMÍVÁNÍ“

Literární kompetence, jejichž synonymem je literární tradice, lze vnímat jako svébytné teritorium v oblasti předpokladů lidského dorozumívání. K literárním kompetencím patří (vedle znalosti jazykového kódu) mj. znalost **konceptu autorství a čtenářství** jako literárních institucí, měnících se v historii. Spadá sem dále např. znalost **konkrétních literárních děl, geneze a předchozích receptů literárního díla, života autora a doby**, v níž autor žil, nebo znalost **literárního vývoje**.

Předpoklady lidského dorozumívání se jeví především jako soubor skutečností, společných pro komunikující subjekty. Neméně důležitou podmínkou komunikace, bez níž by nevznikla ani ona oblast „společného“, je **rozdílnost** mezi komunikujícími subjekty. Nejde zde tedy o lingvistickou „anizotropii“, která se týká jazykových prvků a která (cituji z knihy Vadima M. Solnceva *Systém a struktura v jazyce*) „je základem různosti forem jazykových jednotek, elementárních i složených“.¹⁸ Nejde zde o elementární systémotvornou schopnost jazykových prvků umožňující (spolu s diskrétností a lineárností jazykových prvků)¹⁹ tyto prvky kombinovat a vytvářet z nich různé třídy, tzn. **paradigmatiku i syntagmatiku jazyka**.

Nejde zde rovněž o dekonstruktivní derridovskou, v podstatě sémiotickou „rozdílnost“ (différence), manifestující se mj. na úrovni „psaní“ (*écriture*) i interpretace textu a představující záruku vyvíjení se a neukončenosti procesu označování.²⁰ Rozdílnost, která je předmětem této úvahy, se týká duchovních světů a má podobu genetických, kulturních, názorových aj. rozdílu mezi účastníky komunikace. Tyto genetické, kulturní nebo názorové rozdíly se nemohou neprojeovat v sémiotickém prostoru světů ze slov, jsou však především zdrojem, příčinou komunikační aktivity. Přesně ji vyjadřuje gnóma čínského filozofa Lao C': „Ten, kdo ví, nemluví; / ten, kdo mluví, neví.“²¹

Pokud jsou rozdílnosti objektivizovány ve světech ze slov, pokud se stávají předmětem komunikace, mohou dávat komunikaci smysl také tím, že jsou buď zdůvodňovány, vyhocovány, anebo zčásti také odstraňovány. Faktor rozdílnosti je imanentně přítomen v oblasti „společného“, je zakotven v pluralitě „společného“, o níž přesvědčivě mluví Wolfgang Welsch v knize *Postmoderna — pluralita jako etická a politická hodnota*.²²

¹⁸ Solncev, Vadim M.: *Systém a struktura v jazyce*. Academia, Praha 1981, s. 46.

¹⁹ Diskrétnost znamená oddělitelnost, vzájemnou odlišitelnost jazykových prvků bez ohledu na to, zdali se od sebe navzájem liší (pak tyto prvky jsou anizotropní), anebo neliší. Lineárnost znamená jednosměrnou posloupnost jazykových prvků.

²⁰ Srov. Derrida, Jacques: *Grammatologie*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1979, popř. *Writing and Difference*. The University of Chicago Press, Chicago 1978.

²¹ Lao-C' o Tao a ctnosti. *Tao te ťing*. Odeon, Praha 1971, s. 117.

²² Srov. Welsch, Wolfgang: *Postmoderna — pluralita jako etická a politická hodnota*. KLP — Koniasch Latin Press, Praha 1993 (orig. *Postmoderne-Pluralität als ethischer und politischer Wert*, 1988).

Stanovisko, že subjektivita končí u jazyka, jak prohlašují stoupenci analytické filozofie,²³ lze stěží akceptovat. Subjektivita nekončí u slov, která mapují oblast „společného“ i „rozdílného“, ale u nich na úrovni intersubjektivní pokračuje. Subjektivita, která je jiným jménem pro rozdílnost, není překážkou, ale podmínkou dorozumívání. Lidé se mohou dorozumívat nejen proto, že sdílejí společná komunikační východiska, ale také proto, že jsou rozdílní. Dorozumívání záleží také na tom, čím vším se lidé mohou (anebo dokonce musí) odlišovat, aby se dorozuměli — v erotice, v partnerských vztazích, v obchodě, ve škole, v politice i v odborné diskusi.

A CONTRIBUTION TO THE PROBLEM OF LANGUAGE COMMUNICATION

This study tries to define — from the point of view of cognitive science and pragmatics — the field of presuppositions of linguistic and literary communication. It is composed as a panoramic index, it means it will give names, differentiate and isolate a sum of the elementary presuppositions needed for a certain type of human communication.

Individual presuppositions of linguistic and literary communication appear to be heterogeneous and considerably different facts inside. They are especially formed by pragmatic presuppositions and communicative competences. The categories of pragmatic presuppositions are immune to historical time, it means they are independent on a concrete communicating individual. The highest level of generalization consists of the necessary given facts and communicative constituents, e.g. the existence of a man in a role of a communicating subject (coding and decoding devices), the existence of a language communication code and communication space. This field also includes the inborn dispositions of communicating subjects, the features of the language elements forming a system (these elements can be combined and it is possible to make various sequences and classes, i.e. paradigms and also syntagms of a language), as well as many features of the subject reality that connect single (language) concepts of the world and historically conditioned (spoken) discourses.

Communication competences, on the contrary, are changeable categories, they change in relation to the communicating subjects. They are defined by communication practice, especially by up-bringing and education. This field comprises e.g. the obtained communication abilities, general knowledge (including prejudices) and also value orientation and attitude strategies of the communicating subjects.

Presuppositions of the language communication appear to be a complex of realities which are common for all communicating subjects. No less important condition of communication is differentiation among the communicating subjects; it would not be possible to create the field of “common things/ideas” without this condition. This differentiation is formed by the differences in genetics, culture, opinions and other participants of the communication. These differences cannot exist in a semiotic field (world of the words) and form especially resources, causes and themes of the communication activity. If the differences become the subjects of communication, they can contribute to the sense of communication by the fact that they can be explained, brought to a head, or minimalized and removed. The factor of differentiation is immanently present in the field of “common things/ideas” and is anchored in the plurality of “common things/ideas” as one of its elementary presuppositions.

²³ Srov. P e r e g r i n , Jaroslav: *Logika ve filosofii, filosofie v logice. Historický úvod do analytické filosofie*. Herrmann a synové, Praha 1992, s. 6–9.